

და, მეორე მხრივ, იერო ცენტრები. - დენი პოზიცია.

ს სახელმწიფო და , რომ მისი მრწამ- გი ძალზე დაინტე- რჩუნებითა და ურ-

ქართველოს "ოქრ- ზე აქტიურ ფაზაში ტიტუტია და ამიტ- ყალიბდებოდა რო- აციონალიზმის ფა- ა სწორედ იმ გზით იქმნა. ამას უწოდე- მობილიზაციის სა- ბელები...

31 მარტი, 2004

მარიამ ჩხარტიშვილი

ქართული იდენტობის მთავარი მარკერი

საყოველთაოდ არის გაზიარებული აზრი იმის შესახებ, რომ თვითდასახელება კოლექტიური იდენტობის უმთავრესი მარკერია. სახეობრივად და ამიტომაც საკმა- ოდ შთამბეჭდავად, საუბრობს ამ საკითხზე თანამედროვე ბრიტანელი მეცნიერი, აღ- იარებული სპეციალისტი ეთნიკურობისა და ნაციონალიზმის კვლევის დარგში, ენ- ტონი დ. სმიტი: "კოლექტიური სახელი ეთნიკური ერთობის უტყუარი ნიშანი და ემბ- ლემაა, რომლის მეშვეობით ეთნიკური ერთობა თავს გარეშეთაგან მიჯნავს და რომე- ლშიც საკუთარი არსის იმგვარ შეჯამებას ახდენს, თითქოს სახელში მდგომარეობდ- ეს მისი არსებობის მაგიურობა და გადარჩენის გარანტია. კოლექტიურ სახელს თა- ლისმანის მსგავსი მისტიკური კონოტაცია აქვს" (A. D. Smith. The Ethnic Origins of Nations, New York Blackwell, 1987, p.23).

სმითი აქ ეხება კონკრეტულად ეთნიკურ იდენტობას, მაგრამ ასეთივეა მისი დამო- კიდებულება საკითხისადმი ნაციონალური იდენტობის შემთხვევაშიც. ამასთან, თვით- დასახელება არის ეთნიკური ერთობების (სმითის ტერმინოლოგიით, ეთნიკების) და ნა- ციონალური ერთობების (ნაციების) დამახასიათებელი უმთავრესი საერთო ნიშანი: "მე- ნაციას განვსაზღვრავ, როგორც "ადამიანთა თვითდასახელების მქონე ერთობას, რომელსაც უკავია სამშობლო მიწა და რომელსაც აქვს საერთო მითები და საზიარო ისტო- რია, საერთო საჯარო კულტურა, ერთიანი ეკონომიკა და ყველა წევრისათვის საერთო უფლება-მოვალეობანი". თავის მხრივ, ეთნიკე შეიძლება განისაზღვროს, როგორც "ად- ამიანთა თვითდასახელების მქონე ერთობა, რომელიც დაკავშირებულია სამშობლო მიწასთან, აქვს საერთო მითები წინაპართა შესახებ, საზიარო მახსოვრობა, საზიარო კულტურის ერთი ან მეტი ელემენტი და გარკვეული ხარისხის სოლიდარობა ელიტის შიგნით მაინც" (ე.დ.სმითი. ნაციონალიზმი. თეორია, იდეოლოგია, ისტორია. თარგმანი ინგლისურიდან მარიამ ჩხარტიშვილისა. ქართული ტექსტის რედაქტორი რუსუდან ამ- ირეჯიბი-მალენი. თბილისი: ქართული ენის საერთაშორისო ცენტრი, 2004, გვ. 36).

კოლექტიური კულტურული იდენტობის განსაზღვრისათვის თვითდასახელების მნიშვნელობას არც საბჭოური სოციოლოგია უარყოფდა, პირიქით, ეთნონიმს მიიჩნე- ვდა ეთნოსის უმთავრეს ნიშნად, რომელშიც აისახება კოლექტივის თვითცნობიერება

(Современные этнические процессы в СССР (2-ое изд.). Отв. ред. Ю.В.Бромлей. Москва, "Наука", 1977).

კოლექტივის თვითდასახელება არეკლავს კოლექტივის წევრების მიერ ერთად ყოფნის, კოლექტივში მათი შეჭიდულობის რაობის განცდას. იგი ასოციაციას აღგვიძრავს ინდივიდის ეგო-კონცეფციასთან. თვითდასახელება კოლექტიური პერცეპციების გამოხატულებაა და ამის გამო, ფაქტობრივად, კოლექტივის ისტორიის გასაღებს წარმოადგენს.

კოლექტივი, რომელსაც პირადად მე თავს მივაკუთვნებ (ისევე, როგორც ალბათ ჩემს მკითხველთა უმრავლესობა), იწოდება "საქართველო" ("საქართველო" - ეს სიტყვა პირველ რიგში, სწორედ კოლექტივის ნიშნავს. მორფოლოგიურად იგი ანალოგიურია სიტყვებისა საქმო, სანათესაო და ა.შ. ამას განვმარტავ იმიტომ, რომ დღეს ამ სიტყვის ქვეყნისა და სახელმწიფოს მნიშვნელობით გამოყენებას ვართ ჩვეულნი). საქართველო-კოლექტივის ინდივიდუალურ წევრს ეწოდება ქართველი. საქართველო ნიშნავს ქართველთა ერთობლიობას, ქართველების კრებულს. ამ უკანასკნელი ტერმინის ანალიზით ვაპირებ დავიწყო წინამდებარე გამოკვლევა.

რასაკვირველია, ქართველოლოგთა შორის მე არა ვარ პირველი, ვისაც დღემდე ტერმინ "ქართველისადმი" ინტერესი გამოუჩენია. მიუხედავად იმისა, რომ ამ ინტერესმა თავისი შედეგი გამოიღო რამდენიმე საგულისხმო კონკრეტული ფაქტის დაფიქსირებით, აღნიშნული ტერმინის ისტორიის რეკონსტრუქცია არ შეიძლება დასრულებულად ჩაითვალოს. ამის მიზეზები ორგვარია. სუბიექტურ ფაქტორებთან ერთად ("დიდას ვერ მოკვლენ") ხარვეზიანი ისტორიული პრაქტიკის მიზეზი ქართველ მკვლევართა უმრავლესობის მიერ მომარჯვებული მეთოდოლოგიაა: მარქსისტული სოციოლოგია (და, მით უმეტეს, მისი საბჭოური ვარიანტი) რთული ისტორიული პროცესების ადეკვატური აღწერის საშუალებას არ იძლევა.

ამ უკანასკნელ მიზეზს ობიექტური მხოლოდ პირობითად შეიძლება ეწოდოს. მარქსიზმის გამოყენება აღარაა ქართველი ისტორიკოსებისათვის ფატალური აუცილებლობა. მონდომების შემთხვევაში, მათ უკვე მრავალი წელია შეუძლიათ ამ მეთოდოლოგიას ალტერნატივა მოუძებნონ, განსხვავებით იმ მეცნიერთაგან, რომლებიც წარსულში ქართველთა ეთნოგენეზის, ქართველი ერის ჩამოყალიბების და თვითდასახელების პრობლემებზე მუშაობდნენ. დახვეწილი მეთოდოლოგიური ინსტრუმენტარიუმისათვის ზრუნვა ძალზე არსებითია (ამას მინდა საგანგებოდ გავუსვა ხაზი), როცა ვეხებით ისეთ რთულ ფენომენს, როგორიცაა კოლექტიური იდენტობა.

რა თქმა უნდა, არც ერთი თანამედროვე ქართველი ისტორიკოსი (შესაძლოა, ორიოდ გამონაკლისის გარდა) არ აღიარებს (ალბათ, არც აცნობიერებს), რომ მარქსისტიკა. უმეტესობა საერთოდ გაურბის მეთოდოლოგიურ საკითხებზე მსჯელობას; ზოგი, მართალია, აკრიტიკებს მარქსისტული ისტორიოგრაფიის ცალკეულ დასკვნებს, მაგრამ, ვინაიდან არც პირველნი და არც მეორენი არ იცნობენ არავითარ სხვა მეთოდოლოგიას, მაინც რჩებიან მარქსისტული სოციოლოგიის (უფრო ზუსტად, როგორც ვთქვი, მისი საბჭოური ვერსიის) ტყვეობაში.

მე კი გადავწყვიტე ტერმინ "ქართველის" კვლევისას ამოვიდე ეთნოსიმბოლისტური მიდგომიდან. ამიტომ, ვიდრე კონკრეტული ფაქტების ანალიზს შევუდგებოდი, აუცილებელია აღნიშნული მიდგომის მოკლედ დახასიათება. ეთნოსიმბოლიზმის ერთ-ერთი ფუძემდებელი უკვე ხსენებული ენტონი დ. სმითია. ამ მიდგომის ძირითადი დებულებების გადმოცემისას მე სწორედ აღნიშნულ მკვლევარს დავყვრდნობი, მით უმეტეს, რომ მისი ბოლოდროინდელი გამოკვლევა

უკვე ქართულად
ელს თავადაც
სმითის მიხედვით
ტურული იდენტი
განსხვავებაც
ილებლობით წა
ნაციას ეთნიკს
კოლექტივის წ
ლების სისტემ
ეთნიკების შ
ოდ გარკვეულ
დამახასიათებ
ნიშნავს, რომ
გავლება არც
დება. ნაციებ
მოხდეს. მაგ
სიათებელი,
ბა. სახელმწი
კულტურას
ები და ნაცი
ინი, როგორ
ამ ამასთანა
ლექტიური
რი აღწერის
და ეთნიკს
ხურის ცნ
ბის მწკრივ
დონეზე ერ
ისეთ ფორ
ბის ჩამოყ
ბრივ, წინ
რიუმით გ
რთო წარწ
რომ ისინ
აქვთ მყ
ლთებელ
მოაზრებ
მენები, რ
შვეობით
ავთ, რად
განზომი
ამგვარ
ციებს ხ
თებს, რ
კულტურ

უკვე ქართულადაც არსებობს და ზემოთ დასახელებული ნიგნის მეშვეობით მკითხველს თავადაც შეუძლია უფრო დეტალურად გაერკვეს საკითხში.

სმითის მიხედვით, ეთნიკური და ნაციონალური იდენტობები კოლექტიური კულტურული იდენტობების მოდელებს წარმოადგენენ. მათ შორის არის მსგავსებაც და განსხვავებაც. ეთნიკური უფრო ზოგადია, ნაცია უფრო სპეციფიკური შემთხვევაა; აუცილებლობით ნაცია არ წარმოადგენს ეთნიკს პოლიტიზებულ ფორმას. მთავარი, რაც ნაციას ეთნიკსაგან განასხვავებს, არის საჯარო კულტურა, რომელიც გამსჭვალავს კოლექტივის წევრთა უმეტესობას სახელმწიფოებრივი სტანდარტიზებული განათლების სისტემისა და სახელმწიფოებრივი ინსტიტუციების მეშვეობით, მაშინ, როცა ეთნიკების შემთხვევაში კულტურა შეიძლება ცირკულირებდეს მოსახლეობის მხოლოდ გარკვეული სეგმენტის შიგნით. სმითს მოცემული აქვს ნაციებისა და ეთნიკების დამახასიათებელი არსებითი ნიშნების სოლიდური ნუსხა. მიუხედავად ამისა, იგი აღნიშნავს, რომ პრაქტიკაში ეთნიკებსა და ნაციებს შორის მკაფიო გამმიჯნავი ხაზის გაგლება არცთუ იოლია. თუმცა ანალიზისათვის აზრობრივად ეს ხაზი მაინც გვეჭირდება. ნაციები ეთნიკების საფუძველზე წარმოიშობა; ეს ყველა ეპოქაში შეიძლება მოხდეს. მაგრამ ნაციების გაჩენა მაინც უფრო მოდერნული ეპოქისათვისაა დამახასიათებელი, რადგან ნამდვილი საჯარო კულტურის ტიპი მხოლოდ ამ ეპოქაში ჩნდება. სახელმწიფოც იმდენად არის ნაციის ატრიბუტი, რამდენადაც სტანდარტიზებულ კულტურას უზრუნველყოფს. მაგრამ საინტერესო ისაა, რომ სმითის აზრით, ეთნიკები და ნაციები ერთმანეთის მიმართ არ წარმოადგენენ ევოლუციურ მწკრივებს. ისინი, როგორც ვთქვი, შეიძლება ურთიერთის განგრძობადობად მოგვევლინონ, მაგრამ ამასთანავე პარალელურადაც არსებობდნენ. ისინი არც შეუქცევადნი არიან. კოლექტიური კულტურული იდენტობების ისტორიული განვითარების უფრო ნიუანსური აღწერისათვის სმითს სხვა ცნებებიც შემოაქვს. ესენია ეთნიკური კატეგორიები და ეთნიკური ქსელები. იგი მათ საფეხურებს, უფრო კი, მოდელებს უწოდებს (საფეხურის ცნების გამოყენებას, ჩანს, იმიტომ უფროს, რომ ევოლუციური განვითარების მწკრივებად არ მივიჩნით ისინი). მთავარი ისაა, რომ ეთნიკური კატეგორიის დონეზე ერთობას არ ახასიათებს თვითცნობიერება, ეთნიკური ქსელი კი ერთობის ისეთ ფორმად წარმოადგინება, რომელიც შიდა-ჯგუფური ერთიანობის თვითშეგნების ჩამოყალიბების პროცესში იმყოფება. ამ მოდელის შემოტანით, სმითი, ფაქტობრივ, წინაეთნიკური ვითარების აღწერისათვის ტერმინოლოგიური ინსტრუმენტარული გვამარაგებს. ამგვარად, მხედველობაში გვაქვს ერთობები, რომელთაც საერთო წარმოშობის მითი ან არ გააჩნიათ, ან მხოლოდ იწყებენ მის შექმნას. ამის გამოა, რომ ისინი არტეფაქტებში არ არიან დაფიქსირებულნი. მათ ტერიტორიაც კი არა აქვთ მყარი, რადგან მოძრაობენ. ამიტომაც ისტორიული დაკვირვებისათვის მოუხელთებელი ხდებიან. ანუ ეს კოლექტიური შეჭიდულობის ის მდგომარეობაა, რომლის მოაზრება შეგვიძლია (მეცნიერული აზროვნების დანიშნულებაც ის არის, რომ ფენომენები, რომლებიც უშუალოდ არ გვეძლევა ცდაში, რაციონალური მსჯელობების მეშვეობით შევიმეცნოთ), მაგრამ რომლებსაც ჩვენ ისტორიულ წყაროებში ვერ ვხედავთ, რადგან მათ არ დაუტოვებიათ კვალი არტეფაქტებში თავიანთი კულტურული განზომილებების სისუსტის მიზეზით, ანდა პრინციპულად შეუძლებელი იყო, რომ ამგვარ არტეფაქტებს ჩვენამდე მოეღწიათ. როგორც ითქვა, სმითი თანამედროვე ნაციებს ხანგრძლივი ეთნიკური განვითარების შედეგად მიიჩნევს. ამასთან იგი მიუთითებს, რომ მდგომარეობათა, მოდელთა ცვლილებების მიუხედავად, კოლექტიური კულტურული იდენტობანი განგრძობადი და თვითიგივეობრივი რჩება, რადგან ამ

ცვლილებებს ყოველთვის გარკვეული პარამეტრების ფარგლებში აქვთ ადგილი და ისინი ძალზე ნელა მიმდინარეობენ. ამის შედეგია, რომ ცვალებადობის მიუხედავად, თაობიდან თაობამდე ერთობის განგრძობადი თვითიგივეურობა ნარჩუნდება. ეთნიკური კატეგორიიდან ნაციაიმდე იდენტობის განვითარების უწყვეტი ხაზის წარმოდგენაც კი არის შესაძლებელი.

მინდა განვმარტო, თუ რატომაა ჩემთვის ამჯერად ასე აუცილებელი ამ თეორიული პოსტულატების მკითხველისათვის გაცნობა: შეიძლება ქართველის ისტორიის კვლევამ აჩვენოს (როგორც ვნახავთ, ეს მართლაც ასეა), რომ საქართველო-კოლექტივის განვითარების გარკვეულ პერიოდებში კოლექტივისა და მისი ინდივიდუალური წევრის თვითდასახელებანი რამდენადმე სხვა იყო, ვიდრე დღეს. ეს ფაქტი არ იქნება მოულოდნელი, თუ გავითვალისწინებთ ზემოთქმულს, და არც აღმაშფოთებელი, როგორც ზოგიერთს ამ შესავლის გარეშე შეიძლება მოეჩვენოს, რადგან გასაგები იქნება, რომ ქართული იდენტობა განგრძობადია და საუკუნეების სიგრძეზე თვითიგივეობრივიც, მაგრამ ეს განგრძობადობა არ ნიშნავს აბსოლუტურ უცვლელობას, პირიქით, ცვლილებებს გულისხმობს.

ფართო საზოგადოებას იდენტობის განგრძობადობა, ჩვეულებრივ, ესმის როგორც აბსოლუტური უცვლელობა. ქართული ერთობის რიგითმა (იგულისხმება არაპროფესიონალი ეთნიკური და ნაციონალური კვლევების დარგში) წევრმა "დმანისელ ადამიანსაც" კი შეიძლება უწოდოს ქართველი და ამ პერიოდიდან ილაპარაკოს ქართველ ერზე. ამის მიზეზი მარტო ის არაა, რომ ფართო საზოგადოება თეორიულად მოუშზადებელია. მთავარია, რომ ფართო საზოგადოებას ისტორია არ აინტერესებს, როგორც შემეცნების საშუალება, მას იგი ესაჭიროება, როგორც სტიმული შიდა-ჯგუფური სოლიდარობის სენტიმენტების აღორძინებისა და შენარჩუნებისათვის, და ამიტომაც მისთვის კოლექტიური იდენტობის განვითარებაში ისეთი ნიუანსი, როგორიცაა ცვალებადობა გარკვეული იგივეურობის ფარგლებში, სრულიად ზედმეტი დეტალია. ფართო საზოგადოება მიმღებია, სმითის ტერმინი რომ გამოვიყენოთ, მხოლოდ ეთნოისტორიისა, რომელიც გულისხმობს წარსულის ჰეროიკულ ხედვას, მორალურ გაკვეთილებს და არა მეცნიერული ძიებებით მიღებულ მშრალ დასკვნებს. ერთობის წევრთა უმეტესობისათვის, მაგალითად, შეიძლება სულ ერთი იყოს კოლექტივის აღმნიშვნელ სიტყვად "ნათესავი" გამოიყენება თუ "ერი", და რომ ეს განსხვავებული ტერმინები კოლექტივის შეჭიდულობის სხვადასხვა მოდელს წარმოადგენს. ამაში ფართო საზოგადოებას ვერ გავამტყუნებთ, რადგან ისტორია რეალურად არის არა მარტო მეცნიერება, არამედ კოლექტიური იდენტობის ნიშანიც.

მიდგომა, რომელიც განგრძობადობას იაზრებს, როგორც აბსოლუტურ უცვლელობას, პრიმორდიალიზმად იწოდება. როგორც მითითებულია, პრიმორდიალიზმი არსებითად თეორიული საფუძვლის არარსებობით არის გამოწვეული. პრობლემას ქმნის არა ის, რომ ფართო საზოგადოებას იდენტობის ისტორიის გააზრებისას პრიმორდიალიზმი ახასიათებს (როგორც ვთქვი, ეს ბუნებრივია), არამედ ის, რომ პრიმორდიალისტთა შორის არიან პროფესიონალი ისტორიკოსებიც (პროფესიონალები, რა თქმა უნდა, უფრო სამეცნიერო რეგალიებით, ვიდრე აზროვნების წესით). ხშირად ამ პატრიოტულად განწყობილ ადამიანებს გულწრფელად სჯერათ, თუ დაამტკიცებენ, რომ უძველესი დროიდან დღემდე ქართველთა თვითდასახელება უცვლელია, ყველასათვის (განსაკუთრებით, უცხოელთათვის) უეჭველი შეიქმნება ქართული ნაციონალური იდენტობის განგრძობადობა საუკუნეებში. ეს ნაივური შეხედულებაა. პრიმორდიალიზმი ის მიდგომა არ არის, რომლის მეშვეობითაც შესაძლებელია განხორ-

ცილდეს საქართ
სავლელ მკვლევას
ყოფილი მიდგომა
ისტორიული პრო
არა ამ პროცესებ
რეალობის შემეც
სურ დრომდე, ან
რომ ეს ცვალებად

სხვათა შორის
ლი სოციოლოგია
ციების წარმოშობ
რამ ისტორიული
ად გვევლინებიან
ვლელ ფენომენებ
თეორიულ ბაზის
ბოლიზმი და საბჭ

ეთნოსიმბოლო
ისაა, რომ იგი ეთ
ნკრეტულ გამოვ
მიხედვით, არიან
ამედ მიემართებ
რელად მიკავშირ
კოლექტიური იდ
მოკვეთილი მათ
ცვლად მწკრივებს
რხებელი რეალუ
სების აღწერისათ
იდენტობა) განგ
საერთოდ ვერ აფ
ამიტომ არიან ეთ
გორც წესი, პრიმ
ნარე ეთნიკური
იერარქიულად ყ
ტივორიის, არამ
შედეგია ის, რომ
მსჯელობენ, ამ ტ
ბული ეთნიკური
ოდ მოაზრებად
თები უხვად გვა
ქართული ისტორ
თი არსებით კორ

ქართ-ე-ელ-ი
ტყვის ძირითად

ციელდეს საქართველოს ისტორიის კონტექსტუალიზება მსოფლიო-ისტორიაში. დასავლელ მკვლევართა უმეტესობის თვალში პრიმორდიალიზმი მოძველებული, უარყოფილი მიდგომაა. პრიმორდიალისტურ ეთნოისტორიას, ჩვეულებრივ, იზიარებენ ისტორიული პროცესების უშუალო აქტორები - პოლიტიკოსები, ხალხის მასები და არა ამ პროცესების დამკვირვებლები, პროფესიონალები, რომელთათვის მთავარია რეალობის შემეცნება. იდენტობა, ისევე როგორც ყველაფერი სამყაროში აპოკალიფსურ დრომდე, ანუ ისტორიულ ეპოქაში, ცვალებადია. და ბუნებრივია მოველოდეთ, რომ ეს ცვალებადობა თვითდასახელებამაც აისახება.

სხვათა შორის, პრიმორდიალიზმისაკენ, გარდა თეორიის არქონისა, მარქსისტული სოციოლოგიაც უბიძგებს. თეორიაში მარქსისტები მოდერნისტები არიან, ე.ი. ნაციების წარმოშობას მხოლოდ ინდუსტრიულ ეპოქაში მიიჩნევენ შესაძლებლად, მაგრამ ისტორიული კვლევების პრაქტიკაში თითქმის ყოველთვის პრიმორდიალისტებად გვევლინებიან: ერებზე ისე საუბრობენ, როგორც უძველესი დროდან დღემდე უცვლელ ფენომენებზე. ამ პარადოქსის ასახსნელად და იმის საჩვენებლად, თუ რაგვარ თეორიულ ბაზისს გავემიჯნე, შევეცდები მოკლედ შევუდარო ერთმანეთს ეთნოსიმბოლიზმი და საბჭოური სოციოლოგია.

ეთნოსიმბოლისტური მიდგომისაგან ამ უკანასკნელის პირველი განმასხვავებელი ისაა, რომ იგი ეთნიკურობის (ნაიკითხე: კოლექტიური კულტურული იდენტობა) კონკრეტულ გამოვლინებებად მიიჩნევს ტომს, ეროვნებას, ერს. ესენი, მარქსისტების მიხედვით, არიან არა წმინდად ეთნიკური ფენომენების აღმნიშვნელი ტერმინები, არამედ მიემართებიან კონკრეტულ სოციალურ-ეკონომიკურ ფორმაციებთან განუყრელად მიკავშირებულ ერთობებს. ამის გამო მარქსისტების მიერ ამ კატეგორიების კოლექტიური იდენტობის თვალსაზრისით დახასიათება ბუნდოვანია, არ არის რა გამოკვეთილი მათ შორის სხვაობა. ეს კატეგორიები მიემართება ევოლუციურად შეუქცევად მწკრივებს, ისინი მკაცრად იერარქიულია და ამიტომაც მოუქნელი და მოუხერხებელი რეალური, მუდმივად მდინარე, არასწორხაზობრივი ისტორიული პროცესების აღწერისათვის. ეს სქემა ეთნიკურობის (ნაიკითხე: კოლექტიური კულტურული იდენტობა) განგრძობადობასა და უწყვეტობას კი გულისხმობს, მაგრამ ცვლილებას საერთოდ ვერ აფიქსირებს. ცვლილება აქ მხოლოდ სოციალურ ფორმაციას ეხება. აი, ამიტომ არიან ეთნიკურ იდენტობაზე მსჯელობისას მარქსისტი ისტორიკოსები, როგორც წესი, პრიმორდიალისტები. უდიდესი ხარვეზია აგრეთვე ის, რომ ამ სქემას წინარე ეთნიკური მდგომარეობის აღსაწერი ტერმინი საერთოდ არ მოეპოვება. მისი იერარქიულად ყველაზე დაბალი საფეხური - ტომი - არა სმითისეული ეთნიკური კატეგორიის, არამედ გარკვეულად ეთნიკს შესატყვისი ერთობის აღმნიშვნელია. ამის შედეგია ის, რომ მარქსისტ ისტორიკოსებს, მაშინაც, როცა წინაეთნიკურ ეტაპებზე მსჯელობენ, ამ ტერმინით უწევთ ოპერირება და ისტორიულ წყაროებში დაფიქსირებული ეთნიკური ერთობების სახელწოდებებს არამართებულად უსადაგებენ მხოლოდ მოაზრებად წინაეთნიკურ ერთობებს. სამწუხაროდ, ამის თვალსაჩინო მაგალითები უხვად გვაქვს ქართულ სინამდვილეში და ამის მიზეზითაა, რომ თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის მიერ წარმოდგენილი ქართველი ერის ისტორიის სურათი არსებით კორექტივებს საჭიროებს.

***

ქართ-ვ-ელ-ი მორფოლოგიურად სადაურობის აღმნიშვნელი სიტყვაა: ქართ სიტყვის ძირითადი სემანტიკა, რომელსაც დაერთვის მატომონიმირებელი ვ სუფიქსი,

მერე სადაურობის მანარმოებელი ელ სუფიქსი და ბოლოს ბრუნვის ნიშანი. შუა საუკუნეებში დასტურდება მისი ფონეტიკური ვარიაცია ქართ-უ-ელ-ი. ამ ვარიაციის გაჩენის წარმოშობის მოაზრება სირთულეს არ წარმოადგენს: ადრე უმარცვლო უნი და თანხმოვანი ვინი მკაფიოდ იყო გამიჯნული. შემდგომში ამ ორ ბგერას შორის ფონემატური ოპოზიცია დასუსტდა და მოიშალა. შედეგად მეტყველებაში ბგერათა ურთიერთმონაცვლეობა დაიწყო, რაც დანერილობაშიც აისახა. სწორედ ასე, ქართ-უ-ელ-ი-საგან უნდა წარმომდგარიყო ქართ-ვ-ელ-ი (ვ და უ-ბრჯგუ ფონემების ურთიერთმონაცვლეობის და მათი შესატყვისი გრაფემების შესახებ მსჯელობისათვის და სპეციალური ლიტერატურისათვის იხ. ზ.სარჯველაძე. ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის შესავალი. თბ., "განათლება", 1984, გვ. 291-294).

ქართუ-ელ-ი ქართ-უ-ს მოსახლეს ნიშნავს. მართალია, ქართულ მედიევალურ ისტორიოგრაფიაში ქართ-უ-ი/ქართ-ვ დადასტურებული არ არის, მაგრამ, იგი აღდგება თავად სიტყვა ქართ-უ-ელ-ში. ამასთან, ასე გაფორმებული ტოპონიმი ქართული სინამდვილისათვის უცხო არ არის. მაგალითად, "წმიდა გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში", გვხვდება ტოპონიმი ნეძ-ვ (ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი I. გამოსცა ავტორთა კოლექტივმა ი.აბულაძის რედაქციით, თბილისი: მეცნიერება, 1963, გვ.27912,24). ნეძ-ვ, უეჭველია, ნაძვნარს ნიშნავს. ქართ-ვ-ც ან-ალოგიურად უნდა გავიგოთ როგორც ტერიტორია, რომელზედაც იმყოფებიან ქართვე-ი. არც ქართ-ებ-ი არ მოიხსენიება უძველეს ქართულ ნარატიულ წყაროებში, მაგრამ ამგვარი სიტყვის აღდგენის საშუალებას იძლევა თავად სიტყვა ქართ-უ-ელ-ი და ამაზე უფრო ავთენტური წყარო სხვა რაღა უნდა იყოს.

მიუხედავად იმისა, რომ, როგორც ვთქვი, ტერმინ ქართ-ვ-ელ-ს ჩემამდე არაერთი სპეციალისტი შეხებია, არავის არ აღუდგენია მისი საშუალებით ტოპონიმი ქართ-ვ. ამის მიზეზი ისაა, რომ ყველანი ქართველს ქართლს უკავშირებდნენ, მისგან წარმომდგარად მიიჩნევდნენ. გარკვეულ პერიოდში ისტორიული წყაროებით საქართველოს ისტორიული კუთხის - ქართლის - მცხოვრებს ენოდებოდა ქართველი (მხოლოდ მოგვიანებით მას ჩაენაცვლა ქართლელი) და, ჩანს, ეს ფაქტიც მოქმედებდა ქვეცნობიერად და ცხადია, ისიც, რომ ზოგი მკვლევარი საერთოდ ვერ ამჩნევდა გრამატიკულ პრობლემას. თუმც ზოგს, მიუხედავად დადგენისაკენ სულაც არ უბიძგლოდს აფიქსირებს, ეს გარემოება ჭეშმარიტების დადგენისაკენ სულაც არ უბიძგლებს: შებრკოლების ლოდისათვის გვერდის ავლით მშვიდად განაგრძობს ქართუელის ქართლისაგან წარმომდგარად მიჩნევას და მასზე მსჯელობას, რაც ძალზე სამწუხაროა. სპეციალისტმა არა მარტო უნდა დააფიქსიროს პრობლემის არსებობა, კითხვაროა. სპეციალისტმა არა მარტო უნდა დააფიქსიროს პრობლემის არსებობა, კითხვაროა. ვაც უნდა დასვას ამასთან დაკავშირებით (პროფესიონალიზმი, ბოლოსდაბოლოს, კითხვების დასმის ხელოვნება) და მასზე პასუხის მოძებნას შეეცადოს. ამკარაა, რომ ქართ-უ-ელ-ი ქართ-ლ-ი-საგან არ მომდინარებს. ამ სიტყვებს, მართალია, აქვთ საერთო სემანტი ქართ, მაგრამ ქართ-ლ-ში ამის დამატებით გვაქვს ლ სუფიქსი, რომელიც არ არის ქართ-უ-ელ-ში, ხოლო ქართ-უ-ელ-ში გვაქვს უ სუფიქსი, რომელიც არ არის ქართ-ლ-ში. გრამატიკული პროცესი, რომელსაც ამგვარი ცვლილებები შეიძლება გამოენვია, უცნობია. ამიტომ ისმის კითხვა: რატომ არ წარმოდგა ქართ-უ-ელ-ი ქართ-ლ-ისაგან?

იმისათვის, რომ ქართუელი ქართლისაგან მომდინარეობდეს, დაცული უნდა იყოს ერთი უმთავრესი პირობა: ქართლი ტოპონიმს უნდა წარმოადგენდეს. დღეს, ისევე როგორც ძალიან ხშირად ჩვენთვის ხელმისაწვდომ ისტორიულ წყაროებში, ეს ტერმინი სწორედ როგორც ტოპონიმი, ისეა გაგებული. მაგრამ ეს ვითარება იმას როდი

ამტიცებ
ქართულ
ში (IV ს.)
სა იყვნეს
აგიოგრა
მსოფ
შემადგე
როგორც
მოადგენ
ნულოვნ
ლი თუ ვ
ფრანკ
დგენს ტ
ზღვრელ
საობით
ბა შეიძ
ად, პას
სადაურ
ლება წა
ამრ
ისტორ
ალიზის
ლი წყა
ლება ძ
რდამა
მოცემ
ქვეყან
რამ თ
თხვავ
ბული
იგი ხ
ძველ
ქა
ტროლ
თლი-
საზღ
უცხო
არ" უ
რომ
მოსა
შნულ
ტერ
იგი ტ
ნონი
ას (შ

ამტიკიცებს, რომ ტერმინს ყოველთვის აღნიშნული მნიშვნელობა ჰქონდა. უძველეს ქართულ ჰაგიოგრაფიულ თხზულებაში ნმ. ნინოს ცხოვრების არქეტიპულ რედაქციაში (IV ს.) გვხვდება ფრაზა "ქუეყანაა ქართლისა": "ხოლო ამას ქუეყანასა ქართლისასა იყვნეს ორნი მთანი და მათ ზედა ორნი კერპნი, არმაზ და ზადენ" (ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, გვ. 125).

მსოფლიო ისტორიამ ანალოგიური სტრუქტურის უამრავი ხორონიმი იცის. მათი შემადგენელი ორი სიტყვიდან ერთ-ერთი უეჭველად არის საზღვრული, რომელიც, როგორც ნესი, ტერიტორიის აღმნიშვნელი სიტყვაა, მეორე კი მის მსაზღვრელს წარმოადგენს. მსაზღვრელის საშუალებით ხან მიწის სიმწვანეა აღნიშნული, ხან მისი ყინულოვნება, ხან სინმინდე, ხან სიახლოვე ზღვასთან და ა.შ., ხან კი ისაა განმარტებული თუ ვისი კუთვნილებაა ეს მიწა.

ფრაზაში ქუეყანა ქართლისა პირველი სიტყვა არის საზღვრული და იგი წარმოადგენს ტერიტორიის აღმნიშვნელ ზოგად სიტყვას. ამიტომ გამორიცხულია, რომ მსაზღვრელიც, ე.ი. ქართლი, ასევე ტერიტორიის აღმნიშვნელი ტერმინი იყოს. ის ნათესაობით ბრუნვაში დგას და მიუთითებს კუთვნილებაზე. აქედან იმ დასკვნის გაკეთება შეიძლება, რომ ქართლი იმ ხალხის სახელია, ვისაც ეკუთვნის ეს ქვეყანა. ამგვარად, პასუხი გაცემა კითხვას, თუ რატომ არ წარმოდგება ქართული ქართლისაგან: სადაურობის აღმნიშვნელი სიტყვა (ასეთია ქართული მორფოლოგიურად) არ შეიძლება წარმოებულ იქნას ეთნონიმიდან (ასეთია ქართლი, როგორც გაირკვა).

ამრიგად, იყო დრო (შეჭიდულობის რაობას ამჯერად მე ვიკვლევ არსობრივად. ისტორიულ კონკრეტულობასთან - საუკუნესთან, გეოგრაფიულ არეალთან - ამ ანალიზის შედეგების დაკავშირება ცალკე პრობლემაა. არც გამოყენებული ისტორიული წყაროების თარიღი არ ვრცელდება მექანიკურად ტერმინებზე: წყაროებში შეიძლება ძველი ეპოქის ტერმინი იყოს რელიქტურად შემორჩენილი ან, როგორც ეს გარდამავალი ეპოქებისათვის არის დამახასიათებელი, ძველი და ახალი ტერმინები მოცემული იყოს ერთად, რადგან ისინი რეალურადაც თანაარსებობდნენ), როცა იყო ქვეყანა, სახელად ქართვ და მასზე მოსახლე კოლექტივის ეწოდებოდა ქართლი. მაგრამ თუ ქართლი ეთნოტერმინი იყო, რაღა იყო მაშინ ქართული/ქართველი? ამ კითხვაზე პასუხის გაცემის საშუალებას იგივე ძველი იძლევა. ქართველი აქ გამოყენებულია ეთნიკურად არაქართველთა, კერძოდ, ებრაელთა მიმართ: "ხოლო სამოსელი იგი ხუდა ქართველთა ჰურიათა" (ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, გვ. 129).

ქართული/ქართველი ნიშნავდა ქართვეის (ე.ი. ქართლი-კოლექტივის) მიერ კონტროლირებადი ტერიტორიის მოსახლეს, ეტყობა, ზოგჯერ სწორედ არაქართს. ქართლი-კოლექტივის აზროვნება ერთმანეთისაგან მკაფიოდ მიჯნავდა (არა ფიზიკური საზღვრით, არამედ აზრობრივ, და ეს ძალიან მნიშვნელოვანია) საკუთარ ერთობას უცხოთაგან. ეს იყო ქართლი-იდენტობის ექსკლუზიური განვითარების ხანა "საკუთარ" უცხოთა პირისპირ. ქართლი-კოლექტივის მიერ კონტროლირებადი ტერიტორია, რომ პოლიეთნიკური იყო, ამაზე ლეონტი მროველის ცნობა ექვს ენაზე მოლაპარაკე მოსახლეობის შესახებაც მეტყველებს. ლეონტისაც გააზრებული აქვს ზემოთ აღნიშნული "ჩვენ-სხვა" საზღვარი და შემოაქვს ქართლი-კოლექტივის ეკვივალენტური ტერმინი - ქართლოსიანი. ქართლოსი ქართლი-ერთობის საერთო წინაპრის სახელია. იგი ტოპონიმ ქართლიდან კი არ წარმოდგება, როგორც ჰგონიათ ხოლმე, არამედ ეთნონიმ ქართლიდან, საერთო წინაპარი შეიძლება ჯგუფს ჰყავდეს და არა ტერიტორიას (შდრ. "ქართლის ცხოვრება" - აქ კოლექტივის ცხოვრებას ეხება საქმე და არა ტე-

ამტიკიცებს, რომ ტერმინს ყოველთვის აღნიშნული მნიშვნელობა ჰქონდა. უძველეს ქართულ ჰაგიოგრაფიულ თხზულებაში წმ. ნინოს ცხოვრების არქეტიპულ რედაქციაში (IV ს.) გვხვდება ფრაზა "ქუეყანაჲ ქართლისაჲ": "ხოლო ამას ქუეყანასა ქართლისასა იყვენეს ორნი მთანი და მათ ზედა ორნი კერპნი, არმაზ და ზადენ" (ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, გვ. 125).

მსოფლიო ისტორიამ ანალოგიური სტრუქტურის უამრავი ხორონიმი იცის. მათი შემადგენელი ორი სიტყვიდან ერთ-ერთი უეჭველად არის საზღვრული, რომელიც, როგორც წესი, ტერიტორიის აღმნიშვნელი სიტყვაა, მეორე კი მის მსაზღვრელს წარმოადგენს. მსაზღვრელის საშუალებით ხან მინის სიმწვანეა აღნიშნული, ხან მისი ყინულოვნება, ხან სინმინდე, ხან სიახლოვე ზღვასთან და ა.შ., ხან კი ისაა განმარტებული თუ ვისი კუთვნილებაა ეს მიწა.

ფრაზაში ქუეყანა ქართლისა პირველი სიტყვა არის საზღვრული და იგი წარმოადგენს ტერიტორიის აღმნიშვნელ ზოგად სიტყვას. ამიტომ გამორიცხულია, რომ მსაზღვრელიც, ე.ი. ქართლი, ასევე ტერიტორიის აღმნიშვნელი ტერმინი იყოს. ის ნათესაობით ბრუნვაში დგას და მიუთითებს კუთვნილებაზე. აქედან იმ დასკვნის გაკეთება შეიძლება, რომ ქართლი იმ ხალხის სახელია, ვისაც ეკუთვნის ეს ქვეყანა. ამგვარად, პასუხი გაცემა კითხვას, თუ რატომ არ წარმოდგება ქართული ქართლისაგან: სადაურობის აღმნიშვნელი სიტყვა (ასეთია ქართული მორფოლოგიურად) არ შეიძლება წარმოებულ იქნას ეთნონიმიდან (ასეთია ქართლი, როგორც გაირკვა).

ამრიგად, იყო დრო (შეჭიდულობის რაობას ამჯერად მე ვიკვლევ არსობრივად. ისტორიულ კონკრეტულობასთან - საუკუნესთან, გეოგრაფიულ არეალთან - ამ ანალიზის შედეგების დაკავშირება ცალკე პრობლემაა. არც გამოყენებული ისტორიული წყაროების თარიღი არ ვრცელდება მექანიკურად ტერმინებზე: წყაროებში შეიძლება ძველი ეპოქის ტერმინი იყოს რელიქტურად შემორჩენილი ან, როგორც ეს გარდამავალი ეპოქებისათვის არის დამახასიათებელი, ძველი და ახალი ტერმინები მოცემული იყოს ერთად, რადგან ისინი რეალურადაც თანაარსებობდნენ), როცა იყო ქვეყანა, სახელად ქართვ და მასზე მოსახლე კოლექტივს ეწოდებოდა ქართლი. მაგრამ თუ ქართლი ეთნოტერმინი იყო, რაღა იყო მაშინ ქართული/ქართველი? ამ კითხვაზე პასუხის გაცემის საშუალებას იგივე ძველი იძლევა. ქართველი აქ გამოყენებულია ეთნიკურად არაქართველთა, კერძოდ, ებრაელთა მიმართ: "ხოლო სამოსელი იგი ხუდა ქართველთა ჰურიათა" (ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, გვ. 129).

ქართული/ქართველი ნიშნავდა ქართვების (ე.ი. ქართლი-კოლექტივის) მიერ კონტროლირებადი ტერიტორიის მოსახლეს, ეტყობა, ზოგჯერ სწორედ არაქართს. ქართლი-კოლექტივის აზროვნება ერთმანეთისაგან მკაფიოდ მიჯნავდა (არა ფიზიკური საზღვრით, არამედ აზრობრივ, და ეს ძალიან მნიშვნელოვანია) საკუთარ ერთობას უცხოთაგან. ეს იყო ქართლი-იდენტობის ექსკლუზიური განვითარების ხანა "საკუთარ" უცხოთა პირისპირ. ქართლი-კოლექტივის მიერ კონტროლირებადი ტერიტორია, რომ პოლიეთნიკური იყო, ამაზე ლეონტი მროველის ცნობა ექვს ენაზე მოლაპარაკე მოსახლეობის შესახებაც მეტყველებს. ლეონტისაც გააზრებული აქვს ზემოთ აღნიშნული "ჩვენ-სხვა" საზღვარი და შემოაქვს ქართლი-კოლექტივის ეკვივალენტური ტერმინი - ქართლოსიანი. ქართლოსი ქართლი-ერთობის საერთო წინაპრის სახელია. იგი ტოპონიმ ქართლიდან კი არ წარმოდგება, როგორც ჰგონიათ ხოლმე, არამედ ეთნონიმ ქართლიდან, საერთო წინაპარი შეიძლება ჯგუფს ჰყავდეს და არა ტერიტორიას (შდრ. "ქართლის ცხოვრება" - აქ კოლექტივის ცხოვრებას ეხება საქმე და არა ტე-

რიტორიის ან გეოგრაფიული რეგიონის). აშკარაა, ლეონტი მროველმაც იცოდა, რომ ქართლი ეთნონიმი იყო, თუმცა, უმეტეს შემთხვევაში, ამ სიტყვას იგი, თავისი ეპოქის შესატყვისად, ტოპონიმის აზრით ხმარობს.

ამგვარი მსჯელობა წამოჭრის პრობლემას. იგი წარმოიშობა არაქართველ ნაციონალისტთა მხრიდან საქართველოს ისტორიით მანიპულაციებისა და მათ ამ მოქმედებებზე ქართველთა მხრიდან პასუხების მიზეზით. ასე რომ, ეს პრობლემა იმანენტურად მეცნიერული ხასიათის არ არის, ე.ი. არც ჩემი თვალსაზრისის ლოგიკური პრობლემა არაა. მიუხედავად ამისა, მაინც საჭიროა მასზე შეჩერება.

ზოგიერთ პოლიტიკებულ არაქართველ მეცნიერს ტერმინ ქართველის ასეთი არაერთმნიშვნელოვნება, კერძოდ, ის, რომ იგი უბრალოდ სადაურობის აღმნიშვნელი სიტყვაც არის და, ამავე დროს, შეიძლება ეთნონიმაც იყოს, აღუძრავს სურვილს, რომ ეს ვითარება ქართული იდენტობის ისტორიაში არაქართველების განსაკუთრებული როლის დასამტკიცებლად გამოიყენოს. ამგვარ მცდელობებს, არამეცნიერული მიზნებით მოტივირებულთ, კონკრეტული მეცნიერული პასუხები ან უკვე გაცემული აქვთ, ანდა მომავალში გაეცემათ. ზოგადად კი უნდა ითქვას: ალბათ, მართლაც, იყო არაერთი არაქართველის პიროვნული დადებითი ღვაწლი ქართული ერთობის კონსოლიდაციაში. მაგრამ ასეთ შემთხვევაში ამ ინდივიდებს უნდა ემოქმედათ უკვე როგორც ამ ერთობაში სრულიად ჩართულთ და გათქვეფილთ, არსებითად, როგორც უკვე ქართველთ. როგორც სხვებს, არაქართველებს, ობიექტურად შეეძლოთ გამოეწვიათ ქართული ერთობის შიდა-კონსოლიდაცია, ოღონდ სუბიექტურად ეს იქნებოდა მათი მხრიდან დაპირისპირება, შევიწროება, აგრესია (არა მარტო სამხედრო, არამედ კულტურულიც). სხვა იმიტომ არის სხვა, რომ ასე გვექცევა. ვინც ასე არ გვექცევა, ის რეალურად სხვა არც არის.

პოლიტიკებული ისტორიოგრაფიული შემოტყვევისათვის პასუხის გასაცემად, ზოგიერთი ქართველი მეცნიერის აზრით, ასევე საჭიროა წყაროებით მანიპულაცია და იმის მტკიცება, რომ ტერმინი ქართველი ყოველთვის ეთნიკური მნიშვნელობით გამოიყენებოდა. ამის არგუმენტად ზოგჯერ მოიხმობენ წყაროებში დადასტურებულ ფრაზას ნათესავით ქართველი. ბუნებრივია, ვისაც ეს ტერმინი მიემართებოდა, ის ეთნიკურად ქართველად მოიაზრებოდა, ამასთან დაკავშირებით არ შეიძლება იყოს ორი აზრი. მაგრამ ამავე დროს ისიც აშკარაა, რომ სიტყვა ქართველისათვის ამგვარი მსაზღვრელის დართვის საჭიროება ცხადყოფს: ქართველი ყოველთვის ეთნოტერმინს არ წარმოადგენდა. ეს ნიუანსი არ უნდა დაიკარგოს, იგი ქართული ერთობის, იდენტობის განვითარების სურათის მეტად საინტერესო შტრიხია. ვფიქრობ, არ არის მართებული ჩვენი ისტორიის გაღარიბება იმის გამო, რომ ვერ ვახერხებთ მეცნიერული პასუხი გავცეთ არამეცნიერულ გამოხდომებს და არც, სხვათა შორის, - ყალბის-მქმნელებთან მათივე მეთოდებით ბრძოლა. ქართველთან დაკავშირებულ საკითხებს მე ქვემოთ კიდევ დავუბრუნდები. ახლა კი ტერმინ ქართლის ანალიზს განვაგრძობ.

ყველა, ვინც კი შეხებია სიტყვა ქართლ-ს, იგი მასში გამოჰყოფს ქართ ძირითად სეგმენტს და ლ სუფიქსს (იხ. მაგალითად, ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე. ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი (მეორე შეესებული გამოცემა). თბილისი: სულხან-საბა ორბელიანის სახ. თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიური უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2000, გვ. 486). მაგრამ არავინ განმარტავს რა ფუნქციისაა ეს სუფიქსი. "ქართ-ლ-ი ხომ არ არის იგივე ქართ-ნ-ი?" ამ კითხვას სვამდა ნ.ბერძენიშვილი (იხ. საქართველოს ისტორიის საკითხები. მასალები საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიისათვის (მეორე გამოცემა), თბილისი: მეცნიერება, 1990, გვ. 88; შდრ., აგრეთვე,

გვ. 244).
ქსი მრავ
ბითის მან
ლის შიხ
არამედ
ობის გე
მონმე
მოლოგი
გვ. 32).
ში ჩემთ
ნ.ბერ
ნებრივი
ჩემი და
სპეციფი
როგორ
კრებულ
მნიშვნე
ი, თეს-
ერთს ნ
ლ-ი, ც
ხასიათ
ის სასა
ერო
ურ, სუ
ტყველ
ვითარ
რივი მ
რული
რთულ
ცდებს
რთულ
(2004)
ტყვა
ფიქსს
მაცია
ძველ
ფსიკ
რთხე
ლაც
ემარ
ა.შ. (Unive
ას
რად
ნიშვ

რიტორიის ან გეოგრაფიული რეგიონის). აშკარაა, ლეონტი მროველმაც იცოდა, რომ ქართლი ეთნონიმი იყო, თუმცა, უმეტეს შემთხვევაში, ამ სიტყვას იგი, თავისი ეპოქის შესატყვისად, ტოპონიმის აზრით ხმარობს.

ამგვარი მსჯელობა წამოჭრის პრობლემას. იგი წარმოიშობა არაქართველ ნაციონალისტთა მხრიდან საქართველოს ისტორიით მანიპულაციებისა და მათ ამ მოქმედებებზე ქართველთა მხრიდან პასუხების მიზეზით. ასე რომ, ეს პრობლემა იმანენტურად მეცნიერული ხასიათის არ არის, ე.ი. არც ჩემი თვალსაზრისის ლოგიკური პრობლემა არაა. მიუხედავად ამისა, მაინც საჭიროა მასზე შეჩერება.

ზოგიერთ პოლიტიზებულ არაქართველ მეცნიერს ტერმინ ქართველის ასეთი არაერთმნიშვნელოვნება, კერძოდ, ის, რომ იგი უბრალოდ სადაურობის აღმნიშვნელი სიტყვაც არის და, ამავე დროს, შეიძლება ეთნონიმაც იყოს, აღუძრავს სურვილს, რომ ეს ვითარება ქართული იდენტობის ისტორიაში არაქართველების განსაკუთრებული როლის დასამტკიცებლად გამოიყენოს. ამგვარ მცდელობებს, არამეცნიერული მიზნებით მოტივირებულთ, კონკრეტული მეცნიერული პასუხები ან უკვე გაცემული აქვთ, ანდა მომავალში გაეცემათ. ზოგადად კი უნდა ითქვას: ალბათ, მართლაც, იყო არაერთი არაქართველის პიროვნული დადებითი ღვაწლი ქართული ერთობის კონსოლიდაციაში. მაგრამ ასეთ შემთხვევაში ამ ინდივიდებს უნდა ემოქმედათ უკვე როგორც ამ ერთობაში სრულიად ჩართულთ და გათქვეფილთ, არსებითად, როგორც ამ ერთობაში სრულიად ჩართულთ და გათქვეფილთ, არსებითად, როგორც უკვე ქართველთ. როგორც სხვებს, არაქართველებს, ობიექტურად შეეძლოთ გამოეწვიათ ქართული ერთობის შიდა-კონსოლიდაცია, ოღონდ სუბიექტურად ეს იქნებოდა მათი მხრიდან დაპირისპირება, შევიწროება, აგრესია (არა მარტო სამხედრო, არამედ კულტურულიც). სხვა იმიტომ არის სხვა, რომ ასე გვექცევა. ვინც ასე არ გვექცევა, ის რეალურად სხვა არც არის.

პოლიტიზებული ისტორიოგრაფიული შემოტყვევისათვის პასუხის გასაცემად, ზოგიერთი ქართველი მეცნიერის აზრით, ასევე საჭიროა წყაროებით მანიპულაცია და იმის მტკიცება, რომ ტერმინი ქართველი ყოველთვის ეთნიკური მნიშვნელობით გამოიყენებოდა. ამის არგუმენტად ზოგჯერ მოიხმობენ წყაროებში დადასტურებულ ფრაზას ნათესავით ქართველი. ბუნებრივია, ვისაც ეს ტერმინი მიემართებოდა, ის ეთნიკურად ქართველად მოიაზრებოდა, ამასთან დაკავშირებით არ შეიძლება იყოს ორი აზრი. მაგრამ ამავე დროს ისიც აშკარაა, რომ სიტყვა ქართველისათვის ამგვარი მსაზღვრელის დართვის საჭიროება ცხადყოფს: ქართველი ყოველთვის ეთნოტერმინს არ წარმოადგენდა. ეს ნიუანსი არ უნდა დაიკარგოს, იგი ქართული ერთობის, იდენტობის განვითარების სურათის მეტად საინტერესო შტრიხია. ვფიქრობ, არ არის მართებული ჩვენი ისტორიის გაღარიბება იმის გამო, რომ ვერ ვახერხებთ მეცნიერული პასუხი გავცეთ არამეცნიერულ გამოხდომებს და არც, სხვათა შორის, - ყალბისმქმნელებთან მათივე მეთოდებით ბრძოლა. ქართველთან დაკავშირებულ საკითხებს მე ქვემოთ კიდევ დაუბრუნდები. ახლა კი ტერმინ ქართლის ანალიზს განვაგრძობ.

ყველა, ვინც კი შეხებია სიტყვა ქართლ-ს, იგი მასში გამოჰყოფს ქართ ძირითად სემანტს და ლ სუფიქსს (იხ. მაგალითად, ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე. ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი (მეორე შევსებული გამოცემა). თბილისი: სულხან-საბა ორბელიანის სახ. თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიური უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2000, გვ. 486). მაგრამ არაფერს განმარტავს რა ფუნქციისაა ეს სუფიქსი. "ქართ-ლ-ი ხომ არ არის იგივე ქართ-ნ-ი?" ამ კითხვას სვამდა ნ.ბერძენიშვილი (იხ. საქართველოს ისტორიის საკითხები. მასალები საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიისათვის (მეორე გამოცემა), თბილისი: მეცნიერება, 1990, გვ. 88; შდრ., აგრეთვე,

გვ. 244)
ქსი მრ
ბითის
ლის ში
არამედ
ობის გ
მონმბ
მოლოგ
გვ. 32).
ში ჩემ
ნ.ბე
ნებრი
ჩემი და
სპეციფ
როგორ
კრებუ
მნიშვნ
ი, თეს
ერთს
ლ-ი, ც
ხასიათ
ის სას
ერ
ურ, ს
ტყვედ
ვითარ
რივი
რულ
რთულ
ცდებ
რთულ
(2004
ტყვა
ფიქს
მაცი
ძველ
ფსიქ
რთხ
ლაც
ემარ
ა.შ.
Univ
ა
რად
ნიშ

გვ. 244). ეს კითხვა მაფიქრებინებს, რომ მკვლევარი არ გამორიცხავდა, რომ ლ სუფიქსი მრავლობითის მანარმოებელი სუფიქსია. ლ სუფიქსს სიტყვა ქართლში მრავლობითის მანარმოებლად მიიჩნევდა ს.კაკაბაძეც, თუმც მისი შეხედულება თავად ქართლის შინაარსის შესახებ სულ სხვაა. იგი აქ არა კოლექტივის წევრების სიმრავლეს, არამედ შენობათა სიმრავლეს გულისხმობდა (იხ. მისი "ქართული სახელმწიფოებრიობის გენეზისის საკითხები", "საისტორიო მოამბე", ნ. 1, ტფილისი, 1924, გვ. 5-7. ვიმონებ ე.ხინთიბიძის წიგნის მიხედვით: "ქართველთა სახელწოდებები და მათი ეტიმოლოგია". თბილისი: თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 1998, გვ. 32). ასე რომ, ქართლს ს. კაკაბაძეც ტოპონიმად მიიჩნევდა. მაგრამ ამ შემთხვევაში ჩემთვის საინტერესოა ლ სუფიქსის ფუნქციის შესახებ მისი თვალსაზრისი.

ნ.ბერძენიშვილის პასუხი დასმულ კითხვაზე, ვფიქრობ, დადებითი უნდა იყოს: ბუნებრივია, რომ კოლექტივის სახელწოდება მრავლობის გაგებას შეიცავდა. ოღონდაც, ჩემი დაკვირვებით, ლ სუფიქსი ნ სუფიქსის იგივეობრივი არაა, არამედ მრავლობითის სპეციფიკური მანარმოებელია. სიტყვები, რომლებსაც ეს სუფიქსი მოუდის, არიან, როგორც წესი, ორგვარი შინაარსის: ან აღნიშნავენ განურჩევლად ერთგვაროვანთა კრებულს, ერთობას, რომლის ცალკეულ ელემენტებს ჯგუფისაგან დამოუკიდებელი მნიშვნელობა არა აქვთ და მათი აღქმა განცალკევებულად არ ხდება (მუმ-ლ-ი, ხომ-ლ-ი, თეს-ლ-ი და ა.შ.); ანდა - არსს, ნივთიერებას, სტიქიას, რომლებიც სუბსტანციურ ერთს წარმოადგენენ, მთელ სამყაროში განფენილობის მიუხედავად (მად-ლ-ი, ვერცხ-ლ-ი, ცეცხ-ლ-ი და ა.შ.). ის, რომ ასეთ სიტყვებს თანამედროვე ქართულსათვის დამახასიათებელი ებ-იანი მრავლობითი არ ენარმოებათ, დამატებითი არგუმენტი იმ აზრის სასარგებლოდ, რომ მრავლობითის გაგებას მათში ლ სუფიქსი იძლევა.

ერთობა, რომელსაც მიემართებოდა თვითდასახელება ქართლი, თავს ჰომოგენურ, სუბსტანციურად განუყოფელ სოციალურ ორგანიზმად მოიაზრებდა. ამაზე მეტყველებს სუფიქსი ლ. უკვე საკმაო ხანია ცნობილია და დასავლეთში წარმატებითაც ვითარდება ლინგვისტური კულტუროლოგია - მეცნიერების დარგი, რომელიც ენობრივი მონაცემების მიხედვით სწავლობს ადამიანის მენტალობას, მის მიერ კულტურული კატეგორიების პერცეპციის თავისებურებებს სხვადასხვა გარემოში. ამ მიმართულების თეორიული შედეგების ქართულ მასალაზე გამოყენების საინტერესო ცდებს უკვე ვხვდებით ქართველოლოგიაში (იხ. რ.ამირეჯიბის წერილები ჟურნალ "ქართული ენათმეცნიერების" შემდეგ გამოშვებებში: N1 (1999), N4 (1999), N2 (2003), N2 (2004)). კვლევის ფოკუსში მოხვდა ქართული მეტაფორული ფრაზეოლოგიზმები. სიტყვა ქართლის ანალიზთან დაკავშირებული შემთხვევა კი, როგორც ითქვა, ერთ სუფიქსს შეეხება. მიუხედავად ამისა, მისი საშუალებით ძალიან მნიშვნელოვან ინფორმაციას ვიღებთ. შეჭიდულობის ამგვარი განცდა სისხლით ერთიანობის იდეის საფუძველზე შეიძლება წარმოიშვას. ხალხის მოაზრება ჰომოგენური სიმრავლის სახით ფსიქოლოგიური უნივერსალია ჩანს: ბერძნული სიტყვა "ეთნოსი", როგორც ეს არაერთხელ იყო ხაზგასმული სპეციალურ ლიტერატურაში, არა მარტო ადამიანთა პოპულაციის, არამედ საზოგადო ჰომოგენური ერთობის აღმნიშვნელი ტერმინია, იგი მიემართებოდა არა მარტო ხალხებს, არამედ ჩიტების გუნდს, ფუტკრების ნაყარს და ა.შ. (Ethnicity. Edited by J. Hutchinson and A. D. Smith. Oxford New York, Oxford University Press, 1996, p. 4).

ახლა გასაგები ხდება, თუ რატომ არსებობდა ეთნოტერმინ ქართლის პარალელურად ქართველი, როგორც ქართველის სამყოფელი ტერიტორიის მაცხოვრებლის აღმნიშვნელი ზოგადი ტერმინი. ქართლი-კოლექტივი წარმოადგენდა სისხლის ერთიან

ნობის იდეით გაერთიანებულ ჩაკეტილ ჯგუფს, რომელიც ვითარდებოდა, ასე ვთქვათ, ექსკლუზიური რეჟიმში. ამ დროს ჩვენ-ჯგუფის ამოცანა იყო შიდა-ჯგუფური კონსოლიდაცია.

როგორც აღვნიშნე, ამ გამოკვლევაში მე ვერ შევხვები კონკრეტულ ისტორიულ რეაქციებს, რადგან ეს სულ სხვა ტიპის და თავისი მოცულობით ძალზე დიდი სამუშაოა, პრინციპში მომავალი ქართული ისტორიოგრაფიის საქმე. მაგრამ მაინც არ შეიძლება აქვე არ ითქვას ზოგიერთი ფაქტის შესახებ. კერძოდ, მინდა მოვახდინო ქართლი-კოლექტივის ანუ ქართი-ერთობის მოდელის სავარაუდო ატრიბუცია სმითის მიერ გამოყოფილი იდენტობის მოდელთან. სრულიად აშკარაა, რომ ქართლი-კოლექტივი არ არის არც ეთნიკური კატეგორია, არც ეთნიკური ქსელი, რომ არჩევანი ეთნიკისა და ნაციას შორის უნდა გაკეთდეს. ალბათ უფრო ეთნიკზე შეიძლება ლაპარაკი, რადგან აქ ჯგუფის წევრობის საერთო წარმომავლობის პრინციპიც იკვეთება და ჯგუფის ექსკლუზიური განვითარების რეჟიმიც. თუმცა, ასეთი პარამეტრები არც ნაციისათვის არის გამოორიცხული.

თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფია ქართს მიიჩნევს ტომად, რომელიც მარქსისტულ სოციოლოგიაში სისხლის ერთობაზე დაფუძნებული ჩვენ-ჯგუფია. მკითხველს ვთხოვ, მხედველობიდან არ გამოორჩეს განსხვავება: ტომის შემთხვევაში ლაპარაკია მხოლოდ რეალურად სისხლით ერთობაზე, ეთნიკს შემთხვევაში სისხლის ერთიანობის იდეა მთავარი, რადგან, ითვლება, რომ ერთიანობის ფიქტიურობის დროსაც ეს იდეა მაკონსოლიდებელი ფაქტორია. რახან ტომი რეალურად არსებულ სისხლის-მიერ ერთობას ნიშნავს, იგი, ჩვეულებრივ, ძალზე მცირერიცხოვნად წარმოიდგინება. ამ შემთხვევაში კულტურის განვითარებაც, ბუნებრივია, მხოლოდ უნივერსალიების დონეზე შეგვიძლია ვიგულისხმოთ. აი, ასეთ ერთობად არის მიჩნეული თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში ქართი-ერთობა. მისი ტერიტორიული განსახლების არეალიც შესაბამისად ძალიან ვიწროდ აქვთ ლოკალიზებული: არმაზის მთა და მისი შემოგარენი. და რაოდენ პარადოქსულადაც არ უნდა გვეჩვენებოდეს, ქართველადყოფნის საფუძვლად ამ ერთობის კულტურული და ბიოლოგიური ექსპანსია მიაჩნიათ.

წყაროებიდან სავსებით უსისტიემოდ ამოკრებილი მასალებით რაღაც სიები შედგენილი, მაგალითად: გუგარნი, კახნი, მესხნი, ჯავახნი, შავშნი, ტაოელნი, კლარჯნი, ივერნი, კოლხნი, ზანნი, ლაზნი, მეგრნი, სვანნი. მათ ეწოდებათ ქართველური(?) ტომები ისე, რომ მცდელობაც კი არ არის იმის გარკვევისა, თუ რომელი მოდელის ან რა ტიპის იდენტობებთან გვაქვს საქმე, იქნებ ისინი რეგიონალური იდენტობებია და არა ეთნიკური, იქნებ სხვადასხვა სახელს უკან ერთი და იგივე იდენტობა იმალება ან ერთი და იგივე სახელი არსებითად სხვადასხვა იდენტობას მიემართება. მკვლევრები ამ კითხვებზე პასუხს არ სცემენ, ისინი, უბრალოდ, არც კი სვამენ მათ, მაგრამ, ცხადია, რომ ეცადათ კიდევ, ვერას გახდებოდნენ, რადგან კოლექტიური კულტურული იდენტობების რაიმე კვალი, რომელთაც ეს სახელები მიესადაგებათ, არტეფაქტებში არ დასტურდება. ეს ე. წ. ტომები პირნიმინდად, ასე ვთქვათ, აკადემიური ფანტაზიის ნაყოფია. ნათქვამი უფრო გასაგები, რომ იყოს მივმართოთ კონკრეტულ მაგალითს, სიტყვაზე ე. წ. შავშების ტომს. განა ვინმეს აქვს დაფიქსირებული შავშური იდენტობის რომელიმე მარკერი? ვიცით კი რაიმე შავში-ერთობის წევრთა შიდა შეჭიდულობის და ამ შეჭიდულობათა პერცეპციების შესახებ? როცა დაბეჯითებით ვლაპარაკობთ, რომ არსებობდა რაღაც ერთობა, რომელიც შეესაბამებოდა მარქსისტული სოციოლოგიის კონკრეტულ ეთნიკურ ფორმას, ნუთუ, არ მოგვეთხოვება განვმარტოთ რას ვემყარებით? რეალურად არტეფაქტებში ჩვენ ყველგან საქართველოს დასავლეთში თუ აღმოსავლეთში გვეძლევა მხოლოდ ქართ-ულ-ი კულტურა, მხოლოდ და მხოლოდ

ქართი-იდენ
ათქმევინებ
ლაციაზე ქა
ჯგუფის გან
ლად შეუძლ
კოლექტივი
სხვების ჩაყ
ელ მარქსის
დენიშვილს)

ქართიზა
ებს ზოგი მკ
ყოფა. ქარტ
მინიმუმი, ე
თილი. უულტ
ჩანს, ვიდრე
ქართველ-უ
ლებული ხელ
თველო და ქ
განსაკუთრე
ტერესოა თა
მიერ ქართლ
მწარედ მტირ
ივსო მზე ქარ
წერის მიხედ
ეს მაშინ, რო
თლი. სხვათ
რომ ქართლ
სტშიც კი პო
ერის წარმოშ
ბულია. სწორ
ტერმინი, უბ
ვამბობთ ქარ
ტოოდენ საქ
რაღა თქ
წარმოადგენ
პროცესი, ძ
ტექსტებში
ლი თვითდა
ლმა სიტყვა
ფის წევრობ
ტორიალურ
მორიციხულ
მასში დანარ
სტრატეგიის
გიური დად

ქართი-იდენტობის კვალი. მაგრამ ეს გარემოება ტომთა აბსურდულ სიმრავლეზე არ ათქმევინებთ მკვლევართ უარს. ამის ნაცვლად ისინი საუბრობენ "ტომების" ასიმილაციაზე ქართის ტომის მიერ. როგორც ითქვა, შეჭიდულობის ქართი-დონე არის ჯგუფის განვითარების ექსკლუზიური რეჟიმის მდგომარეობა. ამ დროს პრინციპულად შეუძლებელია ჩანდეს ჯგუფის მიერ გარეშეთა აბსორბციის პროცესი. ქართი ის კოლექტივია, რომელიც თავს მიჯნავს სხვათაგან და არა ის კოლექტივი, რომელიც სხვების ჩაყლაპვას ("ქართი ტომიყლაპია" - ეს სახოვანი გამოთქმა ეკუთვნის ქართველ მარქსისტ ისტორიკოსთა შორის ყველაზე ორგინალურად მოაზროვნეს - ნ. ბერძენიშვილს) ესწრაფვის, რადგან ეს ჩაკეტილი ჯგუფის სახელწოდებაა.

ქართიზაციის თეორიის უარყოფის საჭიროება, რაზედაც დღეს დაუინებოთ მიუთითებს ზოგი მკვლევარი, სავსებით მართებულია, მაგრამ არასწორია ამის გამო ქართის უარყოფა. ქართების კოლექტივი ანუ ქართლი ეს იყო ჩვენ-ჯგუფი, რომელიც უკვე, როგორც მინიმუმში, ეთნიკს წარმოადგენდა. მისი კულტურული თვითობა სავსებით იყო გამოკვეთილი. კულტურის უნიკალური პარამეტრების ჩამოყალიბება მანამდე მომხდარი ფაქტი ჩანს, ვიდრე ქართველი ეთნოტერმინად გადაიქცეოდა, რადგან გვაქვს ქართ-ული და არა ქართველ-ური (ეს უკანასკნელი მხოლოდ ბოლო ხანებში მეცნიერული მიზნებით შემოღებული ხელოვნური ტერმინია). საერთოდ მას შემდეგაც, რაც ქართლს და ქართს საქართველო და ქართველი ჩაენაცვლა, ქართლი მაინც ინარჩუნებდა (და ინარჩუნებს დღესაც) განსაკუთრებულ მნიშვნელობას, როგორც მოდგმის, ჯიშის აღმნიშვნელი სიტყვა. საინტერესოა თამარის გარდაცვალების ფაქტთან დაკავშირებით მისი მეორე ისტორიკოსის მიერ ქართლის გამოყენება მთელ ერთობასთან მიმართებით: "მაშინ განვიდეს ყოველნი მწარედ მტირალნი. და თამარ დაიძინა ძილი იგი მართალთა თვესა იანვარსა 18-სა. და აღივსო მზე ქართლისა" (ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს.ყაუხჩიშვილის მიერ. თბ., "საბჭოთა საქართველი", 1959, II, გვ. 1462). და ეს მაშინ, როცა არსებობს საქართველო და ვინრო გეოგრაფიული აზრით გაგებული ქართლი. სხვათა შორის, აღნიშნული მაგალითი მოჰყავდა ს.ჯანაშიას, იმის საჩვენებლად, რომ ქართლს ფართო მნიშვნელობაც ჰქონდა. ს.ჯანაშია ამ ტერმინს აღნიშნულ კონტექსტშიც კი პოლიტიკური ერთობის აღმნიშვნელ ტერმინად მიიჩნევდა (იხ. მისი: ქართველი ერის წარმოშობის შესახებ. პრომები, VI, თბ., "მეცნიერება", 1988, გვ. 180), რაც არამართებულია. სწორედ აქ ჩანს გამოკვეთილად, რომ ქართლი, როგორც მოდგმის აღმნიშვნელი ტერმინი, უპირისპირდება პოლიტიკურად გაგებულ საქართველო-ერთობას. როცა ჩვენ ვამბობთ ქართლის დედა, ცხადია, ქართლში ვგულისხმობთ მთელ მოდგმას და არა მარტოდენ საქართველოს ერთ-ერთი ეთნოგრაფიული კუთხის - ქართლის - მოსახლეობას.

რალა თქმა უნდა, ერთობის შეჭიდულობის გააზრებაში უზარმაზარი ცვლილებას წარმოადგენდა ქართველის გადაქცევა ეთნოტერმინად. ზუსტად როდის დაიწყო ეს პროცესი, ძნელი სათქმელია. ყოველ შემთხვევაში, XI საუკუნეში აშკარად გვხვდება ტექსტებში ფრაზა ნათესავით ქართველი. ის, რომ სისხლით ნათესაობის აღმნიშვნელი თვითდასახელების ადგილი დაიკავა მორფოლოგიურად სადაურობის აღმნიშვნელმა სიტყვამ, ერთობის ცხოვრებაში მომხდარ დიდ ტეხილზე მიუთითებს: ჩვენ-ჯგუფის წევრობის პრინციპში სიმძიმის ცენტრმა სისხლით ნათესაობის იდეიდან ტერიტორიალური ერთიანობის იდეაზე გადაინაცვლა. სისხლი, ცხადია, სავსებით არ გამორიცხულა. სახელწოდება ხომ სავსებით არ გადასხვაფერებულა. ქართ სეგმენტი მასში დანარჩუნდა, მაგრამ გააქტიურდა ტერიტორიული პრინციპი. ეს ჩვენ-ჯგუფის სტრატეგიის შეცვლას მოასწავებდა. თუ წინა ეტაპზე მისი კულტურული თუ ბიოლოგიური დადგინებისათვის აუცილებელი იყო ექსკლუზიური განვითარება, ახლა მას,

შინაგანად უკვე სავსებით კონსოლიდებულს, შეეძლო საზღვრების ნაწილობრივი გა-
 ხსნა მის მიერ (კულტურულად, პოლიტიკურად) კონტროლირებადი სხვა ეთნოსების
 აბსორბირებისათვის. როგორც ცნობილია, ასეთი რამ განვითარების ნაციონალურ ეტ-
 აპს ახასიათებს. ნაციონალური კონსოლიდაცია ხშირად ხორციელდება ეთნიკური
 საზღვრების გადაკვეთით. თუ აღნიშნული ცვლილების თარიღი მართლაც XI საუკუ-
 ნეა, ვითარება ადვილად განსამარტავი ხდება: ამ დროისათვის მიღწეულია ქართული
 კულტურის განვითარების მაღალი დონე, მიმდინარეობს გეგმაზომიერი მუშაობა ენ-
 ის სტანდარტიზებისათვის, არსებობს სავსებით ჩამოყალიბებული ისტორიოგრაფია,
 ფილოსოფია, არქიტექტურა, ქართული განათლების ("ქართული სწავლა") სპეციფი-
 კური სისტემა და ა.შ. ყველაფერ ამას კი მეურვეობენ უნიტარული სახელმწიფოს პო-
 ლიტკური ინსტიტუციები. სწორედ ასეთ ხელსაყრელ ვითარებაში ჯგუფს უჩნდება
 შინაგანი რესურსი განახორციელოს იდენტობის საზღვრების ნაწილობრივ გახსნისა
 და ჩვენ-ჯგუფის წევრებად სხვების უმტკივნეულოდ მიღების ურთულესი პროცესი.
 აღნიშნული მოვლენა ასოციაციას აღძრავს თანამედროვე დასავლურ სპეციალურ
 ლიტერატურაში სათანადოდ შესწავლილ ფენომენთან - იდენტობის შენარჩუნებისა
 და განვითარების მიზნით კულტურული და პოლიტიკური ნაციონალიზმების სტრა-
 ტეგიულ ურთიერთმონაცვლეობასთან.

ქართლი-კოლექტივი არ იყო ერთობის ექსპანსიური მოდელი, პირიქით, იგი თავს
 სხვებისაგან მიჯნავდა, საქართველო-კოლექტივი კი სწორედ სხვათა მიღებაზე იყო
 ორიენტირებული. გარკვეულ პერიოდებში ჩვენ-ჯგუფს, რომელსაც დღეს ქართველი
 ერი ეწოდება, დიახაც ახასიათებდა კულტურული ექსპანსია, მცდელობა ეთნიკური
 საზღვარი გადაეჭიმა პოლიტიკურ საზღვრებამდე. ამაში არაფერია უჩვეულო (ყველა
 კოლექტიური კულტურული იდენტობა ასე ვითარდება), მით უმეტეს, დასაძრახი.
 როცა ამის ძალა შესწევდა, ეს ერთობა სხვებს ისრუტავდა და "ინელებდა" კიდევ, ანუ
 აქართველებდა. ოღონდაც, ქართველიზაციის პროცესი, რომელსაც ქართიზაციის
 პროცესისაგან განსხვავებით, უდავოდ ჰქონდა ადგილი ჩვენი ისტორიის გარკვეულ
 ეტაპებზე (აქვს და მომავალშიც ექნება), სწორად უნდა გავიგოთ.

ამისათვის კიდევ ერთხელ უნდა დაუზღუნდეთ ტერმინ ქართველს. როგორც უკ-
 ვე აღვნიშნე, თანამედროვე ქართველ ისტორიკოსთა შორის ზოგიერთი თვლის, რომ
 ქართველი ყოველთვის ეთნოტერმინი იყო და მიემართებოდა ზუსტად ისეთსავე ერ-
 თობას, როგორც დღეს იწოდება ქართველ ერად. სხვა მეცნიერთა აზრითაც, ქართ-
 ველი თავიდანვე ეთნონიმა, ოღონდ მიაჩნიათ, რომ იგი ერთი ეთნოგრაფიული კუ-
 თხის წარმომადგენლის სახელწოდებაა. ქართველსა და ქართს შორის ამ მეცნიერთა
 მიერ, ფაქტობრივ, ტოლობის ნიშანია დასმული. ამიტომ გაქართველებაც არსებით-
 ად ქართიზაციის სინონიმად წარმოუდგენიათ. ქართი/ქართველების ანუ კონკრეტუ-
 ლი ეთნოგრაფიული კუთხის მკვიდრთა ექსპანსიის შედეგად სხვები, მაგალითად, კა-
 ხთა, ჰერთა, მეგრთა და ა.შ. ტომები, ამ თვალსაზრისის მომხრეთა შეხედულებით, ქა-
 რთველები ხდებიან. ამის შედეგად X საუკუნისათვის ყალიბდება ქართველი ერი. ამ-
 გვარად, ქართველი ეთნოგრაფიული კუთხის მკვიდრის სახელწოდებიდან გადაიტეცე-
 ვა ფართო ერთობის წევრის სახელწოდებად. ე.ი. ქართველი ერი (ნაცია) - კულტურ-
 ულ-პოლიტიკური ვრცელი ერთობა - აღმოცენებულა სისხლით ერთიანობის საფუძ-
 ველზე შექმნილი ერთობების საფუძველზე. მიუხედავად იმისა, რომ ამ ერთობას ერს
 უწოდებენ, რაც, პირველ რიგში, კულტურულად ჰომოგენურ პოპულაციას გულისხმ-
 ობს, ამ მკვლევრებს სულაც არ ჰგონიათ ქართველი ერი ჰომოგენური. ისინი ფიქრო-
 ბენ, რომ მასში მკაფიოდ განირჩევა აღნიშნული მცირერიცხოვანი პირველყოფილი

ერთობე
 ამეცნიე
 ბიდან ი
 ნავია, თ
 ქართვე
 გვარი
 ან ცულ
 ვებებია
 ნ. ბე
 ონომიკ
 ად ამის
 ნენ ძვე
 ბერძენ
 ეკონომ
 რომ იყ
 ნიკურ
 იყო და
 სიბრტ
 ენტობ
 ზროვის
 სტულ
 მოეპო
 რი (რ
 რულ
 თობე
 ნვითა
 მკაფი
 მაგრ
 ნიშნა
 წარმ
 ვილე
 ერის
 ქ
 ფეო
 ნელ
 კურ
 ზე დ
 ლურ
 ის თ
 ექს
 ბულ
 ტონ
 დებ
 დლ

ერთობების - ტომების - კონტურები. თანამედროვე მკვლევართა ეს, მე ვიტყვოდი, არამეცნიერული, თვალსაზრისები წინა თაობის ქართველ ისტორიკოსთა შეხედულებებიდან იღებენ სათავეს, ოღონდ ისინი კიდევ უფრო არათანამიმდევრული და დაუხვეწავია, თავად მარქსისტული სოციოლოგიის თვალსაზრისითაც კი, რადგან პირველი ქართველი მარქსისტი ისტორიკოსების თანამედროვე მიმდევრები, როგორც ყოველგვარი თეორიისადმი ნიჰილისტურად განწყობილი მკვლევრები, ჩვეულებრივ, ძალიან ცუდი მარქსისტებიც არიან. ამიტომ, თუმც ხშირად წინამორბედთა ნააზრევით იკვებებიან, მათი შეხედულებების გაუარესებულ ვერსიებს გვთავაზობენ.

ნ. ბერძენიშვილმა შენიშნა, რომ ფეოდალურ ქვეყანაში არსებული სოციალურ-ეკონომიკური ერთეულები ძველ ტომებს აბსოლუტურად არ ემთხვეოდნენ. მიუხედავად ამისა, მკვლევარს მაინც მიაჩნდა, რომ ეს ერთეულები რალაცნაირად იმეორებდნენ ძველ ტომებს და ანალიზით შეიძლებოდა ამ ტომებამდე მისვლა. მაგალითად, ნ. ბერძენიშვილი მიუთითებდა, რომ ფეოდალური ეპოქის ჰერეთი, ადმინისტრაციულ-ეკონომიკური ერთეული, ძველი ტომობრივი ჰერეთი აღარ იყო, მაგრამ თვლიდა, რომ იყო ძველი ჰერეთიც და რომ ახალი ჰერეთი როგორღაც იმეორებდა ამ ძველ ეთნიკურ ჰერეთს. აი, აქ იყო მისი შეცდომა. ჰერეთი მხოლოდ ახალი დროის რეალობა იყო და მხოლოდ რეგიონალური იდენტობა. კოლექტიური კულტურული იდენტობის სიბრტყე კი სულ სხვა იყო. შესაბამის დაყოფაში ჰერეთი არ არსებობდა: ჰერული იდენტობა იყო რეგიონალური და არა ეთნიკური. ეს შეცდომა ისეთ დაკვირვებულ მოაზროვნეს, როგორც იყო ნ. ბერძენიშვილი, ცხადია, არ მოუვიდოდა, რომ არა მარქსისტული სოციოლოგიური პოსტულატები, რომელთაც იმ ეპოქაში ალტერნატივა არ მოეპოვებოდათ. როგორც ითქვა, ტომი, ეროვნება, ერი არიან არა წმინდად ეთნიკური (როგორც ითქვა, ასე აღნიშნავდნენ საბჭოთა მარქსისტები კოლექტიურ კულტურულ იდენტობას), არამედ ფორმაციებთან მიკავშირებულნი ეთნო-სოციალური ერთობები. ამიტომ მარქსისტი ისტორიკოსები ხედავდნენ სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებას და ვერ ხედავდნენ წმინდა ეთნიკურ განვითარებას. ნ. ბერძენიშვილს მკაფიო წარმოდგენა ჰქონდა ჰერეთზე სოციალურ-ეკონომიკური თვალსაზრისით, მაგრამ მეთოდოლოგიის მიზეზით მისთვის არსებითად მიუწვდომელი იყო, თუ რას ნიშნავდა ეს ერთობა კოლექტიურ კულტურულ იდენტობათა სიბრტყეში. ამიტომაც წარმოიდგინა რეგიონალური იდენტობა ეთნიკურ იდენტობად. ამის შედეგად კი მივიღეთ ისეთი აბსურდული კონცეფცია, როგორიცაა ტომებად დაყოფილი ქართველი ერის არსებობა!

ქართველის ეთნოტერმინად გააზრების შემდეგ, როცა ქართულ სინამდვილეში ფეოდალური რეგიონალიზმი ვითარდება ჯერ უნიტარული სახელმწიფოს შემადგენელი ეკონომიკურ-ადმინისტრაციული, ხოლო შემდეგ კი დამოუკიდებელი პოლიტიკური ერთეულების სახით, ტერმინი ქართველი კოლექტიურ კულტურულ იდენტობაზე დაფუძნებული ერთობის ინდივიდუალური წევრის თვითდასახელების პარალელურად რეგიონალურ იდენტობაზე დაფუძნებული ერთობის ინდივიდუალური წევრის თვითდასახელებასაც წარმოადგენს. მხოლოდ XIX საუკუნიდან იქცევა ეს ტერმინი ექსკლუზიურად კოლექტიური კულტურული იდენტობის საფუძველზე აღმოცენებული ერთობის ინდივიდუალური წევრის თვითდასახელებად. რეგიონალური იდენტობის საფუძველზე აღმოცენებული ერთობის ინდივიდუალური წევრის სახელწოდებად კი მანამდე სრულიად უცნობი ტერმინი ქართული მკვიდრდება. და ეს ასეა დღემდე. როგორი იქნება ვითარება მომავალში, ამის განჭვრეტა ძნელია. პრინციპში,

ეს არც არის ისტორიკოსის საქმე. ამიტომ მე კვლავ წარსულს, კერძოდ კი, სიტყვა ქართლს მივუბრუნდები.

როგორც ითქვა, ქართლში ლ მრავლობითის მანარმოებელი სუფიქსია. რჩება ქართ სეგმენტი. აღნიშნული სიტყვის ფუძედ სწორედ ეს სეგმენტია მიჩნეული. როგორც ცნობილია, ეთნონიმებსა და ტოპონიმებში ხშირად მრავლობითის რამდენიმე მანარმოებელს ერთდროულად ვხვდებით: დროთა განმავლობაში მრავლობის გაგება იკარგება და საჭირო ხდება მისი თავიდან წარმოება. ასეთ შემთხვევაში მხოლოდ ბოლო ნიშანი "მუშაობს", ადრინდელი კი უკვე სახელის ფუძეს არიან შეზრდილნი. ამის თვალსაჩინო მაგალითია სიტყვა მუხნ-არ-ი. კრებითობის მანარმოებელი სუფიქსი არ დართული აქვს უკვე მრავლობითში დასმულ მუხნ-ის. ამიტომ შესაძლებლად მიმაჩნია, რომ ქართ სეგმენტში თ არ იყოს ფუძისეული და დასაშვები იყოს მისი, როგორც სუფიქსის, გამოყოფა. ეს სუფიქსი ხშირად გვხვდება კოლექტივის აღმნიშვნელ სახელებთან, კერძოდ, გვარსახელებთან. იგი მოცემული კოლექტივისადმი ინდივიდის მიკუთვნებულობას აჩვენებს, რამდენადაც არის წართანინანი მრავლობითის ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანი. ამ გაგებით ქარ-თ ქარ-ნი კოლექტივის ნევრს უდრის. ქართ ფარნავაზი, მაგალითად, შეიძლება გავიგოთ, როგორც ქარნი იდენტობის მქონე პიროვნება.

ქარნი-ერთობა ქართლი-ერთობის წინარე საფეხური უნდა იყოს. მართალია, ერთობის ნევრის სახელწოდება ორივეში იგივეა, მაგრამ მათი შეჭიდულობის რაობის პერცეპცია რამდენადმე განსხვავებული ჩანს. თუ პირველ შემთხვევაში აქცენტირებულია ნევრის კუთვნილება ერთობისადმი, მეორე შემთხვევაში წინ არის წამოწეული ქარნი-ერთობის კოლექტიურ-კულტურულ იდენტობათა მოდელებთან მიმართების გამოსარკვევად დიდ სამსახურს გაგვინვეს ის ფაქტი, რომ ქართ და კოლხ არსებითად ერთი და იგივე სიტყვებია. ვფიქრობ, ჩემი მოსაზრება სპეციალისტი მკითხველისათვის დეტალურ განმარტებას არ საჭიროებს, მაგრამ სრული სიცხადისათვის მას მაინც მოვიტან. ამ სიტყვების ფუძეები, კერძოდ, ქარ და კოლ ფონეტიკური ვარიაციები: ქ და კ სამეტყველო აპარატში წარმოების მიხედვით იდენტური (უკანა სასისმიერთმონაცვლეობა განპირობებულია ობიექტური ანატომიურ-ფიზიოლოგიური, აკუსტიკური მოცემულობებით. იგივე ითქმის სონორი თანხმოვნების ალვეოლარი რ და ლატერალი ლ და ა და ო ხმოვნების შესახებაც, რომლებიც ერთმანეთს ენაცვლებიან მრავალ ენობრივ გარემოში, მათ შორის, ქართულშიც. რაც შეეხება ხ სუფიქსს, რომელიც დასტურდება კოლ-ხ-ში, იგი კუთვნილების სუფიქსია, კოლექტივის ნევრობის მაჩვენებელი (ამის თაობაზე თავის დროზე სამართლიანად მიუთითა ი.ჯავახიშვილმა, შემდგომ კი ეს აზრი გაიზიარა უკლებლივ ყველა მკვლევარმა, ვინც ანალოგიურ შედგენილობის სიტყვების საკითხს შეხებია: გ. მელიქიშვილმა, ნ. ხაზარაძემ, ბ. გიგინეიშვილმა და სხვებმა). ანუ ფუნქციურად იგი თ სუფიქსის ფარდია: კოლხ ფარნავაზი ნიშნავს კოლნი-ერთობის ნევრ ფარნავაზს.

ამგვარად ქარნი-ერთობის ატრიბუციის, მისი ისტორიულ რეალებთან, კონკრეტულ არტეფაქტებთან დაკავშირებისათვის ფართო პერსპექტივა იძლება, მაგრამ, როგორც ვთქვი, ეს მომავლის საქმეა. რადგან შესაძლებელია, რომ სიტყვებში მრავლობითის რამდენიმე ნიშანი ერთდროულად დადასტურდეს, ქარ სეგმენტი, რომელიც გამოიყოფა ქარ-ნ-ში, შეიძლება თავადაც არ არის დაუშლელი და არ წარმოადგენს უკვე ნახსენები კრებითობის

მანარმოებელი
ბოზდა ქარ
ინურებდა.
ეს კია, რომ
ცვლებული
ბით საფიქ
კურ ქსელი
ასე გამ
ისტორია
ნის ყოველ

კერძოდ კი, სიტყვა

ლი სუფიქსია. რჩება
ნტია მიჩნეული. როგ-
ლობითის რამდენიმე
მრავლობის გაგება
ხვევაში მხოლოდ ბო-
რიან შეზრდილნი. ამ-
ნარმოებელი სუფიქსი
ომ შესაძლებლად მი-
ვები იყოს მისი, როგ-
ექტივის აღმნიშვნელ
ქტივისადმი ინდივიდ-
მრავლობითის ნათე-
ტივის წევრს უდრის.
რნი იდენტობის მქო-

იყოს. მართალია, ერ-
ქტიულობის რაობის
ხვევაში აქცენტირე-
ნინ არის წამოწეული
კანი ჰომოგენურობა.
ლებთან მიმართების
თ და კოლხ არსებით-
ალისტი მკითხველი-
სიციხადისათვის მას
ონტიკური ვარიაცი-
ური (უკანა სასისმი-
ბია და მათი ურთიე-
იზიოლოგიური, აკუ-
ის ალვეოლარი რ და
მანეთს ენაცვლებიან
ბება ხ სუფიქსს, რო-
ოლექტივის წევრობ-
უთითა ი.ჯავახიშვი-
მა, ვინც ანალოგიურ
ი. ხაზარაძემ, ბ. გიგი-
დია: კოლხ ფარნავა-

ეალიებთან, კონკრე-
ივა იშლება, მაგრამ,

დენიმე ნიშანი ერთ-
ა ქარ-ნ-ში, შეიძლე-
სენები კრებითობის

მანარმოებელ სუფიქსს. საფიქრებელია, რომ ქარნი-ერთობის წინარე ხანაში არსე-
ბობდა ქ-არ-ი-ერთობა, რომლის წევრების სახელწოდება, სუ - ერთი, ქ ასოთი ამო-
იწურებდა. აღნიშნული ფაქტის გარდა ერთობის კვალი წყაროების ან იანს. რომა
ეს კია, რომ შესაბამისი ძირისა და ფუძის მქონე ტოპონიმები ფართოდ არის გავრ-
ცელებული ისტორიული საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე. ამის გათვალისწინე-
ბით საფიქრებელია, რომ საქმე გვაქვს ეთნიკურ კატეგორიასთან, უფრო კი - ეთნი-
კურ ქსელთან.

ასე გამოიყურება ქართული იდენტობის მთავარი მარკერის - თვითდასახელების -
ისტორია ეთნოსიმბოლისტური პარადიგმის ფონზე. ამ ისტორიაში ქართველადყოფ-
ნის ყოველი საიდუმლოა დამარხული.